

TIVOLI
VREDEN
BURG

MATTHÄUS VAN ROLLE

KÖLNER AKADEMIE

Johann Heinrich Rolle 1716-1785

Matthäus-Passion (1748)

Michael Alexander Willens dirigent

Anna Herbst sopraan

Karolina Brachmann sopraan

Elvira Bill alt

Markus Schäfer tenor (evangelist)

Joachim Streckfuss tenor

Raimonds Spogis bariton

Thomas Bonni bas (Jezus)

Er is een pauze in het programma.

In de passietijd, de lijdenstijd in de week voor Pasen, zijn de meeste ogen en oren van klassieke muzikliefhebbers traditioneel gericht op de Matthäus-Passion van Johann Sebastian Bach. Of misschien zijn Johannes-Passion. Want de Mattheüs is met zijn indringende menselijkheid en milde dramatiek een van de meest ontroerende uitbeeldingen van het lijden van Christus uit de westerse geschiedenis.

Passiemuziek door de eeuwen

Maar wie door de tijd zou kunnen reizen zou merken, dat al vanaf de middeleeuwen overal in Europa in de tijd voor Pasen teksten uit het evangelie over het lijden van Christus werden gelezen en gezongen. Over de laatste tijd die hij met zijn leerlingen doorbracht, over de verloochening door Petrus, het verraad door Judas, Jezus' gevangenschap, zijn kruisiging en dood. In vrijwel alle kerken en kapellen in Europa klonk dan passiemuziek, lijdensmuziek ('passio' is Latijn voor 'lijden'). En wie na die reis door de tijd al die eeuwen zou overzien, zou merken dat de Matthäus-Passion van Bach maar een van de vele uitbeeldingen is van dat lijdensverhaal. Want iedere tijd had weer zijn eigen manier en stijl om het oude Bijbelse verhaal over te brengen dat de kern en het begin van het christendom vormt.

IEDERE TIJD HAD WEER ZIJN EIGEN MANIER EN STIJL OM HET OUDE BIJBELSE VERHAAL OVER TE BRENGEN.

Oorspronkelijk werd passiemuziek eenstemmig gezongen. Omstreeks de tiende eeuw werden de rollen van Christus, de verteller, het volk en anderen verdeeld over verschillende zangers, zowel solistisch als in groepen. Dat genre heette de koraalpassie. De gezongen tekst was letterlijk die uit een van de evangelies. Rond 1500 deed meerstemmigheid haar intrede in de passiemuziek en ontstond de 'motetpassie'. Weer een volgend stadium, en dat wat wij inmiddels het meest gewend zijn, was het 'passie-oratorium', een genre ontwikkeld in het Duitsland van de zeventiende en

achttiende eeuw. Bekende namen in dat verband zijn Heinrich Schütz, Dietrich Buxtehude, Reinhard Keiser, Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel en Georg Philipp Telemann. In die passies wordt de letterlijke evangelietekst die door de evangelist wordt verteld in een soort spraakzang (recitatief) afgewisseld met commentaar, dat het verhaal of een personage emotioneel uitdiept. Dat gebeurt in de aria's en koren, die niet gebaseerd zijn op Bijbelteksten, maar op nieuw geschreven teksten.

Johann Heinrich Rolle, een herontdekte grootheid

In die traditie past ook de Matthäus-Passion van Johann Heinrich Rolle (1716-1785), een leeftijdgenoot van Bachs oudste zonen Wilhelm Friedemann en Carl Philipp Emanuel. Ook hij stamde uit een muzikantenfamilie en was de zoon van Christian Friedrich Rolle, cantor en Musikdirektor in Magdeburg en een goede bekende van Bach. Johann Heinrich Rolle was al vanaf zijn achttiende organist van de Petrikerk in Magdeburg, en studeerde rechten in Leipzig in de tijd dat Bach daar Thomascantor was. Het kan goed zijn dat hij heeft deelgenomen aan uitvoeringen van Bachcantates en concerten van het stedelijk muziekgezelschap onder Bachs leiding. In 1741 werd hij violist en altviolist van de hofkapel van Frederik de Grote in Berlijn, het meest prestigieuze muziekgezelschap van die tijd. Zo musiceerde hij zij aan zij naast Carl Philipp Emmanuel Bach, de gebroeders Benda en Carl Heinrich Graun. Vijf jaar later werd Johann Heinrich Rolle organist van de St. Johanniskirche in Magdeburg, waar hij vele cantates en ook de hier uitgevoerde Matthäus-Passion (1748) componeerde. Na de dood van zijn vader volgde hij hem op als Musikdirektor van Magdeburg en cantor van het stedelijk gymnasium, net zo'n post als Bach bekleedde in Leipzig. Na de dood van Telemann in 1767 solliciteerde Rolle naar de functie van Musikdirektor in Hamburg, maar zag die baan naar Carl Philipp Emanuel Bach gaan, nota bene met slechts één jurystem

verschil. Zodoende bleef hij in Magdeburg waar hij in 1785 overleed na twee beroertes en een omvangrijk muzikaal oeuvre naliet.

Matthäus-Passion nieuwe stijl

Johann Heinrich Rolle was een kind van zijn tijd en componeerde in een stijl die verwant was aan die van Bachs oudste zonen, de zogenaamde *Empfindsamkeit*, een 'gevoelige', letterlijk 'zinnelijke' stijl met veel aandacht voor menselijke emoties. Dat is te horen in de aria's en arioso's, korte aria-achtige gedeelten, duetten en koren. Maar tegelijkertijd zette hij de baroktraditie voort van de oudere generatie, vooral in de recitatieven, de gedeelten waarin het verhaal verteld wordt, die nog sterk lijken op die van Bach, en ook in de koralen. De basis vormt net als bij Bach het Evangelie van Mattheüs in de vertaling van Martin Luther vanaf hoofdstuk 26, vers 30 (tot het einde van hoofdstuk 27). Alleen laat Rolle de laatste aankondiging van het lijdensverhaal en het Laatste Avondmaal weg, en begint zijn passie later in het verhaal, met de aankondiging van het verraad van Petrus. Over de gehele linie zijn de afzonderlijke delen, zoals aria's en koren, bij Rolle aanmerkelijk korter dan bij Bach, ze zijn ook minder in aantal, waardoor zijn *Matthäus-Passion* de helft korter duurt, zo'n anderhalf uur. Opvallend is daarentegen dat bij Rolle Jezus meer aan het woord is, in tamelijk uitgebreide arioso's met tekstherhalingen, en dat hij zichzelf soms laat gaan in zijn woede, al is hij hier eerder een vriendelijke raadgever dan een strenge belerende hogere macht.

Drama en optimisme

Na het in milde kleuren geschilderde openingskoor (met een mooie rol voor de hoorns), neemt de allegorische figuur Sulamith (sopraan) uit het Bijbelse Hooglied het woord in een begeleid recitatief en een aria. In deze opening wordt alvast het hele lijdens- en heilsgebeuren samengevat en bevestigd door de hele christenheid in het koraal 'Gott sei gelobet und gebenedeiet'. Pas daarna begint de vertelling van het passieverhaal, dat

weliswaar sterke dramatische scènes kent en woede-aria's die aan opera doen denken, maar over de hele linie troostend, geruststellend en zonder dreiging en vermaning is gedacht, eerder optimistisch. Dat is al meteen te horen in het openingskoor 'Erhebet den Triumph der allerhöchsten Gnade' dat niet in mineur staat, maar in de vriendelijke toonsoort van G-groot. Helemaal aan het eind is ook in het slotkoor die teneur goed hoorbaar, opnieuw in G-groot en in wiegende driekwartsmaat, een schildering van de 'rust van de trouwe Verlosser' wiens dood de hemel van de mensheid zal worden, zo is de theologische boodschap.

ROLLE ZETTE ZIJN MATTHÄUS-PASSION NIET OP IN TWEE HELFTEN ZOALS BACH.

Rolle zette zijn *Matthäus-Passion* niet op in twee helften zoals Bach, maar in grotere scènes waarin de afzonderlijke delen naadloos in elkaar overgaan. Aan het einde van zo'n scène staat een aria of koraal, waarin een individuele christen of het christendom als geheel commentaar geeft op het gebeuren, het duidt en samenvat. De woorden van de diverse personages in het verhaal worden in recitatieven uitgevoerd: Jezus, Pilatus en de hogepriesters worden gezongen door een bas, maar - in tegenstelling tot de meeste passies, bijvoorbeeld die van Bach - wordt de rol van Petrus gezongen door een tenor en die van Judas door een sopraan. De meeste recitatieven, inclusief de woorden van Christus, worden alleen begeleid door basso continuo. Alleen op enkele zeer dramatische momenten worden de recitatieven begeleid door strijkers, net als bij Bach. Afwijkend van Bachs passies is het voorkomen van historische of allegorische personages, zoals aan het begin de bovengenoemde Sulamith. Verder is er nog een 'koor van de trouwe zielen' dat haar antwoord geeft, een terzet van sopraan, tenor en bas die een zondaar, Mozes en Jezus voorstellen (nr. 14) en tegen het einde een duet van sopraan en alt als Liefde en Devotie (nr. 35).

Inbreng uit opera

Ook opvallend is ten slotte dat enkele aria's uit opera afkomstig lijken, zoals de bas-aria 'Verräter! Ach, wohin?', een sterk voorbeeld van een woede-aria, hier over het verraad en de ondergang van Judas. Toonsoort c-klein, een snel tempo, gepuncteerd ritme, unisonolijnen die staccato (gestoten) worden gespeeld, dat alles zet de woede muzikaal kracht bij. Zoals bekend kreeg Bach bij zijn Johannes-Passion van de kerkelijke overheid het verwijt teveel opera-achtig gecomponeerd te hebben.

OPVALLEND IS DAT ENKELE ARIA'S UIT OPERA AFKOMSTIG LIJKEN.

Een generatie later deed Johann Heinrich Rolle dat juist met instemming in zijn Bijbelse muziekdrama's verderop in zijn carrière, een genre waarom hij juist zo beroemd werd. Een voorproefje van die opera-achtige inbreng in een religieus werk gaf hij al in deze Matthäus-Passion, gecomponeerd door een dertiger, twee jaar voor het overlijden van Bach in Leipzig.

Clemens Romijn

OVER DE MUSICI

KÖLNER AKADEMIE

De Kölner Akademie is een uniek ensemble uit Keulen. Het onderscheidt zich door uitvoeringen van muziek uit de 17e tot 21e eeuw, met gerenommeerde gastsolisten. De muziek wordt gespeeld op zowel moderne als historische instrumenten. De eerste cd van het orkest, een opname van Johann Valentin Meder's Matthäus Passion, kreeg vijf sterren van de tijdschriften Fono Forum en Musik und Kirche.

MICHAEL ALEXANDER WILLENS

Michael Alexander Willens, muziekdirecteur van Die Kölner Akademie, studeerde directie bij John Nelson aan de Juilliard School in New York. Hij studeerde ook bij Leonard Bernstein in Tanglewood en koördirectie bij Paul Vorwerk. Willens' brede ervaring geeft hem vertrouwen met uitvoeringspraktijkstijlen variërend van barok, klassiek en romantiek tot hedendaagse en jazz- en popmuziek.

MEER KOREN

ZONDAG 23 APRIL

CARMINA BURANA

HARMONIEORKEST ST. MICHAËL THORN & BRABANT KOOR

VRIJDAG 12 MEI

MOEDERDAGCONCERT NATIONALE KOREN

AVROTROS VRIJDAGCONCERT

VRIJDAG 9 JUNI

SCHUMANN'S DAS PARADIES UND DIE PERI

AVROTROS VRIJDAG CONCERT